

Studia pod redakcją

Stanisława Sorysa, Tadeusza Bratkowskiego

Wiedza, umiejętność, kompetencje wobec przemian XXI wieku.

Spółeczeństwo – tożsamość - religia.

ISBN 978-83-60391-77-8

Kraków – 2014

Bartosz Łukaszewski*

i zespół: Katarzyna Gostkowska, Justyna Kowszun,
Malwina Kowalska, Magdalena Kubicka, , Wioleta Rosa

PRZEMOC WŚRÓD MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ
PILATOŻOWE STUDIUM PRZYPADKU
NA PRZYKŁADZIE WARSZAWSKICH GIMNAZJALISTÓW
RAPORT Z BADAŃ²⁰⁴

1. Zagadnienia definicyjne

Przemoc jest pojęciem wieloznacznym dlatego też odniesiono się do definicji słownikowej. Według definicji przyjętej w Słowniku Języka Polskiego PWN jest to „siła przeważająca czyjąś siłę; fizyczna przewaga wykorzystywana do czynów bezprawnych dokonywanych na kimś; narzucona bezprawnie władza, panowanie; czyny bezprawne, dokonywane z użyciem fizycznego przymusu; gwałtu”²⁰⁵. Natomiast w „Słowniku socjologicznym” oznacza: „jeden z głównych, obok groźby, środków przymusu, polega na użyciu siły fizycznej, przez jednostkę czy grupę, często wbrew obowiązującemu prawu, w celu zmuszenia jakiejś osoby czy członków grupy do określonego działania czy też uniemożliwienia podjęcia działań lub do zaprzestania

* Dr Bartosz Łukaszewski – wykładowca akademicki w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

²⁰⁴ *Badanie zostały przeprowadzone przez studentki III roku studiów I stopnia kierunku praca socjalna w Instytucie Socjologii UKSW pod kierunkiem B. Łukaszewskiego.*

²⁰⁵ J. Kuźma, Z. Szarota (red.), *Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży oraz w instytucjach społeczno-opiekuńczych*, Kraków, 1998, s. 32.

wykonywania czynności już rozpoczętej; także bezprawne narzucanie władzy”²⁰⁶.

Irena Pospiszyl stwierdza, że przemoc to wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczynianie się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnej relacji.

Przejawy złego traktowania drugiego człowieka nie mają żadnych granic i dotyczą jednostek w każdym przedziale wiekowym. Najczęściej opisuje się cztery formy złego traktowania:

- przemoc fizyczna,
- znęcanie psychiczne i emocjonalne,
- wykorzystywanie seksualne,
- zaniedbywanie²⁰⁷.

Przemoc fizyczna związana jest z nieprzypadkowym obrażeniem poniesionym w wyniku przemocy ze strony sprawcy, stosowaniem przymusu z użyciem przewagi fizycznej do podejmowania decyzji i działań niewygodnych, a także krzywdzących w odczuciu ofiary. Przemoc fizyczną można podzielić na czynną i bierną:

- ✓ przemoc czynna - polega na stosowaniu siły przez sprawcę w postaci bicia (klapsy, bicie ręką, kablem, pasem), do niej również należy duszenie i podduszanie, przypalanie, potrząsanie, szarpanie, gryzienie, kopanie, czyli działania, które naruszają fizyczne granice człowieka

²⁰⁶ K. Olechnicki, P. Załęcki, Słownik socjologiczny, wyd. II poprawione, Toruń 2002, s. 167.

²⁰⁷ I. Pospiszyl, Przemoc w rodzinie, Warszawa, 1994, s.14.

- ✓ przemoc bierna - przejawia się poprzez konieczność obserwowania przez partnera, dziecko, małżonka etc., agresywnego zachowania sprawcy w postaci np. niszczenia, demolowania mieszkania, rzucania różnymi przedmiotami, meblami, chodzenia po mieszkaniu z ostrymi, niebezpiecznymi przedmiotami, gdzie istnieje zagrożenie, iż osoba może ich użyć i poważnie zranić bądź kogoś zabić; takie zachowanie budzi w osobie, będącej tego świadkiem lęk i obawy, że ona może również poważnie ucierpieć, przejawem biernej przemocy jest także zakaz mówienia, wychodzenia z domu, „areszt domowy” (np. zamykanie w ciemnej piwnicy), zakaz zaspokajania potrzeb fizjologicznych.

W odróżnieniu od wyżej opisanej fizycznej formy przemocy, przemoc psychiczna to poniżanie i upokarzanie. Pozbawianie ofiary osobistej mocy, izolowanie i narzucanie własnych sądów²⁰⁸. Przemoc seksualna związana jest natomiast z nadużywaniem i wykorzystywaniem seksualnym, w skrajnych przypadkach z gwałtami. Odnosząc się do ostatniej z wyróżnionych kategorii należy stwierdzić, iż zaniedbywanie fizyczne to brak należytej opieki, w tym lekarskiej, natomiast zaniedbywanie psychiczne to różnego rodzaju formy odrzucenia, obojętność, nieokazywanie pozytywnych uczuć, lekceważenie emocjonalne, lekceważenie emocjonalne, lekceważenie psychicznych potrzeb ofiary²⁰⁹.

²⁰⁸ Por. S. Sorys, Religijność a konflikty pokoleń, [w:] Kultura popularna a religia i wartości społeczne, red. S. Sorys, T. Bratkowski, s. 139-143.

²⁰⁹ J. Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa, 2002, s. 39-40.

2. Bazowa teoria

Przemoc dzieci i młodzieży jest postępowaniem niezgodnym z normami, a także z wartościami przyjętymi w społeczeństwie. Przemoc staje się niewątpliwie problemem społecznym, przyjmuje coraz większe rozmiary i przejawia się w różnych formach i z różnym nasileniem.

Jednym z pierwszych przedstawicieli nauk społecznych, którzy podejmowali problem odstępstw od norm, a także prekursorem kierunku badania dewiacji społecznej jest Émile Durkheim. Podkreśla on, że dewiacja jest integralną cechą zdrowych społeczeństw, że czasem fakty społeczne uważane potocznie za patologiczne są w istocie zjawiskami „socjologii normalnej”; normalne jest samo istnienie przemocy, wszak występowała ona zawsze i we wszystkich społeczeństwach, jeśli nie osiąga i nie przekracza pewnego poziomu. Normalność przemocy jako zjawiska społecznego nie oznacza zdaniem Durkheima, że sprawcą jest osoba normalna np. z biologicznego lub psychologicznego punktu widzenia. Odnosił się w tym przypadku do normalności (normatywności), jako powszechności zjawisk w społeczeństwie. Dostrzegał też pozytywne strony, stwierdzał, iż nie każda dewiacja jest szkodliwa społecznie, niektóre są oznaką dokonującego się postępu. Zjawisko to uważane potocznie za patologiczne, zdaniem Durkheima, może być nie tylko normalne ale i użyteczne społecznie. Ukazane w społeczeństwie wzory zachowań

dewiacyjnych, antynormatywnych ułatwiają kształtowanie się i manifestowanie postaw normatywnych²¹⁰.

Według H.S. Beckera istota zachowania dewiacyjnego polega na tym, że grupy społeczne tworzą dewiację przez ustanowienie reguł, których nieprzestrzeganie staje się oznaką dewiacji. Proces ten oparty jest o stosowanie reguł w stosunku do poszczególnych osób i określanie ich outsiderami. W związku z tym dewiacja nie jest sposobem działania, które dana osoba podejmuje, lecz konsekwencją stosowania przez inne osoby reguł i sankcji. Dewiantem jest osoba, do której etykieta ta została z powodzeniem zastosowana. Punktem wyjścia koncepcji naznaczenia jest przeświadczenie, że zaliczenie konkretnego zachowania do kategorii zachowań dewiacyjnych zależy od tego, jak ludzie na nie reagują. Jeżeli nie znamy reakcji społecznej na dane zachowanie, to nie wiemy, czy jest ono zachowaniem dewiacyjnym. Żeby stwierdzić, czy jakieś zachowanie ma charakter dewiacyjny, należy przede wszystkim ustalić jak ludzie na nie reagują. Wzory zachowań, różnego rodzaju reguły określające obowiązki i powinności nie istnieją jako byty przedmiotowe, samoistne. Stają się elementami interakcji społecznej wtedy, gdy są wykorzystywane dla scharakteryzowania (naznaczenia) postępowania innych ludzi. Zachowania, które są społecznie ignorowane lub racjonalizowane, nie są w rzeczywistości zachowaniami dewiacyjnymi. Ważny jest w tym przypadku wpływ negatywnych reakcji społecznych (zarówno

²¹⁰ J. Kwaśniewski, Dewiacja, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, Warszawa, 2003, s. 657-663, t.1.

uzasadnionych jak i całkowicie bezpodstawnych) na jednostki i grupy²¹¹ .

Kolejny z przedstawicieli teorii naznaczenia społecznego, Edwin M. Lemert, wyróżnia dwa rodzaje dewiacji: pierwotną i wtórną. Dewiacja pierwotna, czyli zachowania niezgodne ze społecznie uznawanymi normami, ma marginesowe znaczenie dla psychicznej struktury jednostki tak długo, dopóki nie prowadzi do reorganizacji jej osobowości, zmiany samooceny, postaw i wykonywanych ról. Negatywne formy reakcji społecznej na dewiację pierwotną powodują, że jednostka zaczyna zachowywać się wprost proporcjonalnie do przypisane roli dewianta. Jest to środek obrony przed presją otoczenia, a także środek zachowania własnej socjopsychologicznej tożsamości, co w rezultacie prowadzi do akceptacji obrazu własnej osoby jako dewianta²¹². Innym teoretykiem obszaru socjologii dewiacji był Robert K. Merton. Według Mertona dewiacja jest naturalną reakcją jednostek na sytuacje w jakich się znajdują. Jeżeli społeczeństwo jest właściwie zorganizowane, to istnieje harmonia pomiędzy kulturowo wyznaczonymi celami a środkami służącymi do ich realizacji. Jeżeli nie ma takiej harmonii, to społeczeństwo może doznać stanu anomii, to znaczy takiego, w którym następuje załamanie struktury kulturowej czyli istnieje silna rozbieżność między normami i celami kulturowymi a uznanymi społecznie możliwościami działania członków grupy zgodnie z tymi normami. Jest to więc konflikt między strukturą społeczną a strukturą kulturową, a w ramach struktury kulturowej -

²¹¹ A. Kojder, Co to jest teoria naznaczenia społecznego, Warszawa, 1980, s. 47-48.

²¹² Tamże, s. 47-48.

między celami a zinstytucjonalizowanymi środkami ich realizacji. Do sytuacji tzw. anomii (o wyżej opisanej charakterystyce) jednostki przystosowują się w bardzo różnorodny sposób, przy czym jest to uzależnione od ich miejsca w strukturze społecznej²¹³. Robert K. Merton wyróżnia pięć rodzajów adaptacji, z których cztery mają charakter dewiacyjny:

- ✓ konformizm – polega na akceptacji zarówno celów kulturowych, jak i zinstytucjonalizowanych środków służących do ich realizacji, reakcje konformistyczne, jak twierdzi Robert Merton, są i muszą być dominujące, by system społeczny mógł właściwie funkcjonować,
- ✓ innowacja – to chęć, dążenie do osiągnięcia celów kulturowych przy wykorzystaniu wszelkich środków, często nieetycznych i zabronionych,
- ✓ rytualizm – to odrzucenie celów wyznaczonych przez kulturę (redukcja własnych aspiracji) przy jednoczesnym ścisłym (wręcz rytualnym) przestrzeganiu norm postępowania, jednostki tego typu nie chcą niczego ryzykować, często rezygnują z własnych ambicji; nazywane są formalistami oraz biurokratami,
- ✓ wycofanie – to odrzucenie zarówno celów kulturowych jak i zinstytucjonalizowanych środków służących do ich osiągnięcia, osoby wycofane często stają się narkomanami,

²¹³ J. Kwaśniewski, Dewiacja, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, Warszawa, 2003, s. 657-663, t.1.

alkoholikami itp., najbardziej drastyczna forma wycofania to samobójstwo,

- ✓ bunt – to odrzucenie tego co proponuje kultura jak też środków służących do ich osiągnięcia, przy jednoczesnym dążeniu do wprowadzenia nowych celów kulturowych i nowych instytucjonalnych norm²¹⁴.

W odniesieniu do zaprezentowanych ujęć, dla potrzeb procesu badawczego przyjęto jako teorie o charakterze operacyjnym teorię stygmatyzacji oraz teorię napięć strukturalnych.

3. Współczesne uwarunkowania zachowań dewiacyjnych młodzieży

Współcześnie obserwowana dynamika rozwoju dewiacji jest tak duża, że w stosunkowo krótkim czasie negatywne zjawiska w grupach młodzieży decydują o istotnych zmianach w ogólnej strukturze przestępczości całego społeczeństwa. Rozmiar odchyłeń przemawia za tym, aby dewiacje młodzieży traktować jako jeden z głównych problemów społecznych. Najbardziej dotkliwe pozanormatywne zachowania młodzieży w polskich warunkach to wykroczenia, zachowania przestępcze, zażywanie narkotyków, a także przemoc w relacjach rówieśniczych²¹⁵.

²¹⁴ Tamże, s.657-663.

²¹⁵ Por. Z. Kosyrz, Przejawy manipulacji, przemocy i nietolerancji w szkole, w: A. Rejzner (red.), Agresja w szkole. Spojrzenie wieloaspektowe, Warszawa, 2004.

We wszystkich krajach (zarówno rozwiniętych jak i rozwijających się) spotyka się ciągły wzrost czynów przestępczych popełnianych przez nieletnich. Zabójstwa, uszkodzenia ciała, bójki, rozboje, wymuszenia z użyciem broni - ta czarna lista coraz brutalniejszych aktów przemocy wciąż rośnie. Dziecięca przemoc wbrew pozorom wcale nie jest łagodniejsza od przemocy dorosłych, a często (paradoksalnie) bardziej wyrafinowana i dojrzała pod względem form. Młodzi dopuszczają się czynów przestępczych na rówieśnikach oraz dorosłych często bez wyraźnego motywu i przyczyny. Niezmiernie niepokojącym zjawiskiem jest narastanie agresji wśród dzieci i młodzieży szkolnej²¹⁶.

Przyczyn agresywnych zachowań należy dopatrywać się (na etapie podstawowym) w wadliwym przebiegu procesu socjalizacji w zakresie rozwoju społecznego młodzieży. Bardzo dużą rolę w procesie wychowawczym posiadają rodzice. Rodzina jest bowiem pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym, które ma wpływa na kształtowanie się zachowań i postaw.

Wyróżnić można m.in. następujące czynniki zmiany zachowań młodzieży w stronę pozanormatywną:

- ✓ zbyt krótki czas poświęcony dzieciom,
- ✓ brak miłości,
- ✓ brak akceptacji,
- ✓ brak poczucia bezpieczeństwa,

²¹⁶ Por. S. Sorys, Organizacje pozarządowe i Kościelne a zadania społeczne, [w:] Przemiany i wyzwania XXI wieku a tożsamość religia i kultura, red. S. Sorys, T. Bratkowski, s. 16-22.

- ✓ zaburzona komunikacja z rodzicami, nauczycielami.
- ✓ gry komputerowe,
- ✓ środki masowego przekazu, np. telewizja, Internet²¹⁷.

Brak zaspokojenia podstawowych potrzeb młodego człowieka, niemożność zrozumienia ze strony dorosłych oraz chęć zaimponowania grupie rówieśniczej rodzi agresję, co wywołuje przemoc, która często przenoszona jest na grunt szkolny. Omawiana problematyka dotyczy zjawisk, które stanowią swoistego rodzaju paradoks, albowiem w instytucjach opiekuńczo-wychowawczych, a także w szkole przemoc nie powinna występować²¹⁸. W ramach przystosowania do środowiska szkolnego uczniowie mogą przejawiać następujące postawy:

- ✓ „ku ludziom”,
- ✓ „przeciw ludziom”,
- ✓ „odsuwania się od ludzi”.

Postawa „ku ludziom” sprawia, że dziecko pragnie, aby osoby z najbliższego otoczenia traktowały je życzliwie, pragnie miłości, życzliwości, nie wykazując podobnych postaw. Postawa „przeciw ludziom” sprawia, że młody człowiek wykazuje silną potrzebę dominacji i podziwu ze strony nauczyciela. W celu zdobycia dominacji stosuje przemoc, narzuca swoją wolę innym. Nie toleruje sytuacji, kiedy musi się podporządkować. Osoba o takiej postawie, odczuwa respekt wobec „silniejszych”, mających władzę, natomiast lekceważy słabych i zmusza ich do uległości. Powyższa postawa jest charakterystyczna w przypadku uczniów, którzy czują się szczególnie

²¹⁷ Tamże, s. 39-40

²¹⁸ Tamże, s. 39-40

urazeni, kiedy pod ich adresem padają krytyczne uwagi. Sprzyja to często powstawaniu konfliktów.

Postawa „odsuwania się od ludzi” przejawia się w takich cechach charakterystycznych jak m.in.:

- ✓ skłonność do izolacji,
- ✓ nienawiązywanie bliższych więzów uczuciowych z otoczeniem,
- ✓ unikanie wszelkich kontaktów społecznych,
- ✓ brak współdziałania i współzawodnictwa,
- ✓ samowystarczalność,
- ✓ zaniechanie korzystania z pomocy i rad innych²¹⁹.

Takie zachowania uczniów służą m.in.: odreagowaniu złości, wyżyciu się, osiągnięciu jakiegoś celu, zwróceniu na siebie uwagi, zaspokojeniu potrzeb, rozładowaniu lęków i napięć, demonstracji siły, maskowaniu lęku i słabości, zdobyciu akceptacji grupy, odpowiedzi na agresję („przemoc rodzi przemoc”). Na to czy dziecko stanie się sprawcą przemocy posiadają wpływ określone warunki jego rozwoju i sposoby wychowania go. Nie istnieje jedna konkretna przyczyna. To zwykle zespół różnych czynników decyduje o tym, że niektórzy uczniowie stosują wobec innych przemoc. Zastanawiając się nad przyczynami przemocy należy wziąć pod uwagę: dom rodzinny dziecka, szkołę, wpływ grupy rówieśniczej i mediów.

Reakcje młodzieży w odniesieniu do szeregu instytucji – agend socjalizacyjnych (takich jak przede wszystkim rodzina i szkoła)²²⁰ oraz

²¹⁹ M. Krawczonek, *Agresja - problem współczesnej szkoły*, Pracownia pedagogiczna 5(2007), s.44-46.

²²⁰ W ujęciu socjologicznym.

grup społecznych na polu których funkcjonuje (z naciskiem na grupę rówieśniczą), przy jednoczesnym wpływie mass mediów, mogą być spowodowane m.in.:

- ✓ zbyt częstym upominaniem,
- ✓ wytykaniem różnego rodzaju wad i braków,
- ✓ stawianiem za przykład dobrze uczących się lub wzorowo zachowujących się kolegów,
- ✓ zbyt licznymi nakazami i zakazami pochodzącymi od dorosłych,
- ✓ nadmiernym ograniczaniem samodzielności dzieci i młodzieży,
- ✓ trudnościami w nauce,
- ✓ agresją i przemocą w rodzinie,
- ✓ chaosem w rodzinie,
- ✓ negatywnym lub chłodnym stosunkiem rodziców do dziecka,
- ✓ brakiem wyznaczonych granic, których dziecku nie wolno przekraczać w zachowaniu wobec rodziców, rodzeństwa, rówieśników,
- ✓ mało rozwiniętą samokontrolą swoich emocji,
- ✓ ustabilizowanymi wzorami zachowań agresywnych i stosowania przemocy,
- ✓ używaniem alkoholu i narkotyków,
- ✓ brakiem organizacji czasu wolnego,
- ✓ przekazywaną w telewizji, Internecie oraz grach komputerowych przemocą²²¹.

²²¹ Tamże, s. 44-46.

4. Cel badań:

Cel badań stanowi ustalenie czynników wpływających na przemoc wśród warszawskich gimnazjalistów, a także zbadanie wzajemnych zależności pomiędzy czynnikami wpływającymi na przemoc, co w konsekwencji umożliwi próbę odpowiedzi na postawione problemy badawcze.

5. Problemy badawcze

W ramach problemów badawczych wyróżniono problem główny oraz problemy szczegółowe. Główny problem badawczy:

- jakie czynniki wpływają na przemoc doznawaną i przejawianą przez młodzież gimnazjalną na terenie Warszawy?

Szczegółowe problemy badawcze:

- ✓ jaki jest wpływ oceny z zachowania na przemoc wśród młodzieży?
- ✓ jaki jest wpływ pomiędzy wynikami w nauce, a przemocą wśród młodzieży?
- ✓ czy istnieje korelacja między przemocą wśród młodzieży, a treściami nawiązującymi do przemocy w Internecie oraz grach komputerowych?
- ✓ jakie są dominujące formy przemocy w gimnazjum?

6. Hipotezy badawcze:

- niska ocena z zachowania²²² wpływa na przemoc wśród młodzieży
- niskie wyniki w nauce²²³ wpływają na przemoc wśród młodzieży
- treści zawarte na stronach internetowych oraz grach wpływają na przemoc wśród młodzieży
- dominująca forma przemocy w gimnazjum to przemoc fizyczna

7. Metody i narzędzia badawcze

W odniesieniu do postawionych problemów i wyprowadzonych z nich hipotez badawczych dla potrzeb pilotażowego pomiaru zastosowano kwestionariusz ankiety uwzględniający: sytuację materialną rodziny gimnazjalisty, relacje interpersonalne w rodzinie, relacje gimnazjalisty z rówieśnikami w miejscu zamieszkania oraz

²²² Ocena z zachowania – jest wynikiem stopnia respektowania przez ucznia zasad współżycia społecznego, ogólnie przyjętych norm etycznych oraz wywiązywania się z obowiązków ucznia tj. dbałości o bezpieczeństwo i zdrowie własne oraz innych osób, dbałość o honor i tradycje narodowe i szkolne, godne, kulturalne zachowanie się w szkole, uczestnictwo w życiu szkoły i prace nad własnym rozwojem. Roczna ocena klasyfikacyjna zachowania ustalana jest według następującej skali: wzorowe, bardzo dobre, dobre, poprawne, nieodpowiednie, naganne. Zob. §15 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku (Dz. U. Nr 83 poz. 562 ze zm.).

²²³ Wyniki w nauce – są określane w skali liczbowej i służą do pomiaru stopnia przyswojenia wiedzy przez ucznia. W Polsce dla wszystkich szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych skala ocen jest następująca: stopień celujący – 6, stopień bardzo dobry – 5, stopień dobry – 4, stopień dostateczny – 3, stopień dopuszczający – 2, stopień niedostateczny – 1. Zob. § 13 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku (Dz. U. Nr 83 poz. 562 ze zm.).

szkole, wpływ otoczenia społecznego, ocenę wyników w nauce oraz zachowania na terenie szkoły, jak również aspekt refleksyjny obejmujący m.in. odwiedzane strony internetowe, a także używane gry komputerowe. Celem pogłębienia ilościowego rozpoznania terenu badań wykorzystano również jakościową technikę zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI).

8. Dobór próby i przebieg badań

W marcu 2014 roku zrealizowano zarówno ilościową jak i jakościową część pilotażu. Część ilościowa obejmowała 16 osób w wieku 13-17 lat (8 płci żeńskiej, 8 płci męskiej), uczniów gimnazjów w następujących warszawskich dzielnicach: Bemowo (osiedle Jelonki), Wola (osiedla Ulrychów i Muranów), Żoliborz, Białołęka (osiedla Choszczówka i Piekielko). Zakładając możliwość zaawansowanej facylitacji²²⁴ związanej z obecnością nauczycieli w klasie podczas przeprowadzania badań audytoryjnych w środowisku szkolnym zastosowano dobór celowy (wykorzystanie informatorów w poszczególnych dzielnicach oraz metody „kuli śnieżnej”), przy terenowej charakterystyce badań²²⁵. Epizodycznie wykorzystano również możliwość audytoryjnego uzupełnienia próby pilotażowej (dzięki uprzejmości Środowiskowego Ogniska Wychowawczego TPD Bemowo).

²²⁴ Por. J. Szmatka, *Małe struktury społeczne. Wstęp do mikrosocjologii strukturalnej*, Warszawa 1989, s. 116.

²²⁵ Głównie miejskie parki sąsiadujące ze szkołami.

Jakościowa część badań obejmowała wywiad zogniskowany grupowy (FGI), przeprowadzony w ramach działań wychowawczo-profilaktycznych z 14 podopiecznymi (6 dziewcząt, 9 chłopców w wieku 14-15 lat) jednego ze Środowiskowych Ognisk Wychowawczych TPD, działających na terenie aglomeracji warszawskiej²²⁶. Dane jakościowe włączono do analizy umożliwiając pogłębienie pomiaru, a także porównanie zauważalnych tendencji.

9. Analiza danych empirycznych

Warstwa ilościowa

W zakresie analizy danych empirycznych posłużono się ramą kategoryzacyjną opartą o syntetyczne, blokowe zestawienie poszczególnych wymiarów relacji gimnazjalisty z otoczeniem społecznym. Rezultaty badań usystematyzowano zatem w ramach dwóch głównych zakresów tematycznych: relacji interpersonalnych oraz funkcjonowania społeczno-emocjonalnego. W obrębie relacji interpersonalnych (ich oceny, rangi przypisywanej poszczególnym aspektom) wyróżniono relacje w rodzinie, relacje z rówieśnikami, relacje w środowisku szkolnym. W obrębie funkcjonowania społeczno-emocjonalnego (zogniskowanego wokół czynników przystosowawczych, zdolności akomodacyjnych) wyróżniono natomiast funkcjonowanie społeczne w szkole, funkcjonowanie emocjonalne w relacjach interpersonalnych (ujęte całościowo), funkcjonowanie emocjonalne w szkole, a także w kontekście ściśle

²²⁶ Badanie przeprowadzone zostało anonimowo, a jednym z jego warunków był brak ujawniania miejsca realizacji zogniskowanego wywiadu grupowego.

indywidualnym (związane z samooceną i umiejętnością rozładowywania emocji). Ów blok tematyczny został dodatkowo ustrukturyzowany przy pomocy podziału na aspekty interpersonalne oraz aspekty refleksyjne²²⁷.

Przechodząc do analizy i interpretacji zawartości poszczególnych bloków tematycznych w pierwszej kolejności należy zwrócić się w stronę podstawy procesu socjalizacji, a zatem relacji interpersonalnych w środowisku rodzinnym. W badanej grupie są one oceniane jako dostateczne, z nachyleniem ku ocenie dobrej (3,6). Jedynie w dwóch przypadkach relacje interpersonalne określane są jako złe i raczej złe. Analogiczne wartości przynosi zauważalne są w przypadku sytuacji materialnej rodziny (również 3,6), jednak w tym kontekście należy również uwzględnić psychologiczny mechanizm wyparcia²²⁸, który potencjalnie wpływać może na zawyżenie ocen dotyczących uwarunkowań materialnych²²⁹.

Kolejne z pól adaptacji do rzeczywistości społecznej, związane z wtórnym etapem socjalizacji, a zatem relacje z grupą rówieśniczą oceniane są zdecydowanie dobrze (4,1). W powyższym kontekście zwraca jednak uwagę dość szerokie zróżnicowanie sytuacji burzących

²²⁷ Należy dodać, iż dodatkowy podział posiada charakter metaanalityczny, związany z implementacją w obręb analizy kategorii nieobecnych uprzednio w zakresie narzędzia badawczego, utworzonym poprzez syntezę kategorii bazowych.

²²⁸ Obrony przed myślami, impulsami, refleksjami, wspomnieniami, które mogłyby wywoływać lęk, obawę, dyskomfort. Zob. A. Reber, **Słownik psychologii**, Warszawa 2000, s. 847.

²²⁹ Sytuacja materialna rodziny wpływa nierzadko na charakter relacji adolescenta z rówieśnikami, stygmatyzację, w skrajnych przypadkach na gettoizację bądź wykluczenie i tworzenie grup o eskapistycznej specyfice.

dobrze relacje między rówieśnikami w szkole. Wśród nich przeważa przezywanie i wyzywanie, następnie znęcanie i dręczenie, zauważalne jest również bicie, epizodycznie natomiast występują także próby wyłudzenia pieniędzy i kradzieże. Wśród powodów nieporozumień między rówieśnikami na pierwszy plan zdecydowanie wysuwają się potrzeba zaznaczenia dominującej pozycji w klasie/szkole, a także nieumiejętność rozwiązywania sytuacji konfliktowych oraz porozumiewania się z innymi. Kolejne ze wskazywanych determinacji nieporozumień to przykłady agresywnych zachowań w rodzinie, jak również (epizodycznie) naśladowanie zachowań podpatrzonych w grach komputerowych oraz Internecie. Powyższe wyniki korelują z deklaracją wpływu najbliższego otoczenia społecznego na relacje między ludźmi (3,9). Respondenci deklarują, iż czują się bezpiecznie we własnym gimnazjum (4,1), jednocześnie stwierdzając, że w ich relacjach z rówieśnikami na terenie szkoły czasami występują zachowania agresywne. Całościowa ocena relacji interpersonalnych oscyluje wokół średniej/dostatecznej (3,2).

W odniesieniu do bloku związanego z funkcjonowaniem społeczno-emocjonalnym, a w szczególności funkcjonowania społecznego w szkole należy stwierdzić, iż wśród osób z którymi respondenci posiadają ugruntowane złe relacje przeważają pojedyncze koleżanki i pojedynczy koledzy, a także dani nauczyciele. Pierwsza z barier zauważalnych na polu funkcjonowania społecznego w szkole związana jest z dysonansem pomiędzy średnią oceną uczniów (3,1)²³⁰,

²³⁰ Należy nadmienić, iż w trzech przypadkach respondenci nie podali własnej średniej ocen.

a zadowoleniem rodziców z ocen ich dzieci (2,5). Zastanawia w tym kontekście stosunkowo niska, średnia ocena z zachowania (2,9). W pięciu przypadkach respondenci deklarują obniżenie oceny z zachowania na koniec roku, w ośmiu przypadkach wizytę u dyrektora w związku z nieodpowiednim zachowaniem, w sześciu natomiast poniesienie konsekwencji owego zachowania i jego wpływ na relację z rodzicami. Podobnie jak przy ocenie relacji interpersonalnych ocena funkcjonowania społecznego w szkole zorientowana jest wokół wartości średnich/dostatecznych (3,1), zwraca jednak uwagę stosunkowo wysokie odchylenie standardowe (1,8). Wspomniana wartość odchylenia stanowić może symptom problemów w funkcjonowaniu społecznym w szkole, szczególnie w kontekście korelacji pomiędzy szkolnymi wynikami adolescenta, a relacjami z rodzicami.

Drugi z elementów szeroko pojętego funkcjonowania egzystencjalnego adolescenta, a zatem funkcjonowanie emocjonalne stanowi pogłębienie obrazu adaptacji do poszczególnych aspektów rzeczywistości, wskazując jednocześnie na potencjalnie kluczowe predykatory przemocy wśród gimnazjalistów. W dziewięciu przypadkach respondenci stwierdzają, iż ich koledzy stali się obiektem agresji w szkole kilka razy, bądź też zdarza się to kilka razy w miesiącu, w pięciu przypadkach zdarzyło się raz, natomiast w dwóch przypadkach respondenci stwierdzają, iż ich koledzy stają się obiektem agresji kilka razy w tygodniu. Wśród form agresji przeważa ośmieszanie, poniżanie, wyzywanie, w małej skali zauważalne jest

także popychanie oraz pobicia. W sześciu przypadkach respondenci nie mają zdania na temat wpływu nieporozumień na wyniki w nauce²³¹, w pięciu przypadkach stwierdzają, iż nieporozumienia pomiędzy rówieśnikami wpływają na wyniki w nauce, w kolejnych pięciu deklarują, iż ich zdaniem nieporozumienia nie posiadają wpływu na osiągnięte oceny.

Szerokie zróżnicowanie przedstawiają wyniki odpowiedzi na pytanie dotyczące newralgicznego elementu funkcjonowania emocjonalnego, a zatem sposobu rozładowywania emocji. Zanotowano zarówno eksternalizacyjne jak i internalizacyjne, prorozwojowe, a także dysfunkcyjne indywidualne strategie rozwiązywania problemów emocjonalnych. W ośmiu przypadkach sposoby rozwiązywania problemów emocjonalnych posiadają funkcjonalny, prorozwojowy charakter, w większości orientując się wokół uprawiania sportu, słuchania muzyki, szczerkawo także indywidualnej twórczości muzycznej. W kolejnych ośmiu przypadkach charakter sposobów rozładowywania emocji jest zdecydowanie dysfunkcyjny – przede wszystkim eksternalizacyjny – obejmujący wyładowywanie się na kimś lub na czymś, krzyki i inne zachowania agresywne. Internalizacyjne strategie rozładowywania emocji wiążą się z postawą wycofaną, predepresyjną, obejmując płacz w ukryciu oraz wycofane/kompulsywne korzystanie z gier komputerowych²³².

²³¹ Co stanowi przyczynek do pogłębionej analizy refleksyjnego aspektu funkcjonowania adolescentów.

²³² Należy dodać, iż w jednym przypadku zachowania eksternalizacyjne i internalizacyjne współwystępują.

Przy szerokim zróżnicowaniu problemów emocjonalnych o konotacji interpersonalnej (a zatem ich społecznym podłożu) szczególnie ważnym zdaje się być odnalezienie możliwości komunikacji z otoczeniem społecznym w oparciu o funkcjonalną interakcyjnie płaszczyznę. Co ciekawe, pomimo wyraźnie zauważalnych barier interpersonalnych, aż w jedenastu przypadkach na pytanie „do kogo zwróciłbyś się o pomoc, gdybyś miał problem w relacjach z rówieśnikami?” zanotowano wskazania środowiska rodzinnego – sześciokrotnie rodziców, pięciokrotnie natomiast innych członków środowiska rodzinnego²³³. W trzech przypadkach pierwszą instancję o charakterze pomocowym stanowi pedagog/psycholog szkolny, w dwóch przypadkach jako instytucja wsparcia występują funkcjonariusze policji, podobnie w dwóch przypadkach koledzy ze szkoły i rówieśnicy. Co symptomatyczne, jedynie raz w kontekście potencjalnego wsparcia w sytuacji kryzysowej wymieniona jest osoba nauczyciela.

Kolejny z aspektów analizy funkcjonowania społeczno-emocjonalnego – aspekt refleksyjny – posiada kluczowe znaczenie dla trwałości definicji sytuacji umożliwiającej rozwój społeczno-osobowościowy adolescenta. W ramach przeprowadzonego procesu badawczego analiza owego aspektu zogniskowana była wokół umiejętności organizacji wolnego czasu, szczególnie w odniesieniu do

²³³ Najprawdopodobniej pokolenia dziadków, zob. np. B. Łukaszewski, Uwarunkowania procesu wychowania w subkulturach i środowiskach młodzieżowych zagrożonych wykluczeniem społecznym, w: J. Mierzwa (red.), Wychowanie i edukacja w kontekście społeczności lokalnej, Jarosław 2013, s. 121.

elementów kultury masowej związanych z szeroko pojętą „sieciowością”, a zatem Internetu i gier komputerowych. Wśród najczęściej odwiedzanych stron internetowych zdecydowanie przeważa najpopularniejszy portal społecznościowy czyli facebook.com, następnie wyszukiwarka muzyczna z opcjami społecznościowymi – youtube.com, kolejny z portali społecznościowych (bazujący na pytaniach i odpowiedziach) – ask.fm. Zwraca uwagę jedynie epizodyczne wskazanie portalu informacyjnego wp.pl, a także innych portali tematycznych takich jak legionisci.com i glamrap.pl²³⁴. Inne ze wskazywanych stron internetowych to mniej popularne obecnie portale społecznościowe i rozrywkowe takie jak fotka.pl, nk.pl, besty.pl. W jednym przypadku zanotowano również wskazanie zaawansowanego użytkownika pornograficznego portalu redtube.com, co koreluje z zaawansowanymi zaburzeniami interpersonalnymi i emocjonalnymi respondenta.

Wśród najczęściej używanych gier komputerowych przeważają gry sportowe, symulacyjne i przygodowe, epizodycznie wskazywane są także gry strategiczne i militarne. Większość respondentów zna strony internetowe nawiązujące do przemocy, w dziesięciu przypadkach respondenci stwierdzają, iż treści agresywne zawarte w grach komputerowych oraz obecne w Internecie mają wpływ na złe relacje pomiędzy rówieśnikami, w sześciu natomiast deklarują brak zdania oraz brak wpływu recepcji treści agresywnych na pogorszenie relacji między rówieśnikami. Średnia ocena aspektu refleksyjnego jest

²³⁴ Ów portal oprócz roli czysto informacyjnej posiada także działy ściśle tabloidowe – plotkarskie i sensacyjne.

zdecydowanie niższa od ocen innych bloków (2,8), zauważalne jest również wysokie odchylenie standardowe (1,7). Należy jednocześnie dodać, iż całościowa ocena funkcjonowanie społeczno-emocjonalnego (3,05) jest niższa od oceny relacji interpersonalnych. Wydaje się, iż to właśnie na polu funkcjonowania społeczno-emocjonalnego, a w szczególności w obrębie strategii rozwiązywania problemów emocjonalnych, jak również aspektu refleksyjnego zauważalne są największe luki akomodacyjne²³⁵.

Pogłębienie jakościowe

W ramach pytań dotyczących relacji interpersonalnych w rodzinie, zadawanych podczas zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI) uwidoczniły się problemy komunikacyjne, mogące stanowić symptom rozkładu relacji z rodzicami, o czym świadczy następująca (reprezentatywna dla grupy) wypowiedź – „(...) jak ‘starzy’ czegoś chcą to gadają i wtedy są relacje”. Jednocześnie, zdecydowanie pozytywnie oceniane są relacje z rówieśnikami. Jako główny czynnik wpływający na ew. problemy interakcyjne z rówieśnikami wymieniany jest brak zrozumienia (najprawdopodobniej na tle emocjonalnym) – „(...) niektórzy są głupi i nie rozumieją co się do nich mówi”. Warto także zwrócić uwagę na wypowiedź korelującą z potrzebą zaznaczenia dominującej pozycji w klasie, obecną na polu ilościowej części analizy – „(...) jak ktoś jest

²³⁵ W kontekście samoświadomości, samorealizacji, poczucia sensu egzystencjalnego, por. m.in. K. Popielski, Noetyczny wymiar osobowości: psychologiczna analiza poczucia sensu życia, Lublin 1994.

‘dziany’ to nosa zadziera”. Wskazuje to, iż rywalizacja pomiędzy rówieśnikami, nosząca znamiona etykietowania, stanowi pokłosie nierozwiązanych problemów emocjonalnych (o społecznym podłożu).

Uczestnicy wywiadu wypierają fakt agresji wśród rówieśników, jak również możliwość skorzystania z pomocy otoczenia społecznego jako sposobu rozwiązywania sytuacji kryzysowych. Deklarowane sposoby rozładowywania emocji to przede wszystkim uprawianie sportu, korzystanie z Internetu i gier komputerowych, spotkania ze znajomymi. Wśród najczęściej używanych stron internetowych wymieniane są następujące domeny: facebook.com, portal rozrywkowy demotywatory.pl, portal informacyjny onet.pl, a także kolejny portal o rozrywkowej charakterystyce – kwejk.pl. Uczestnicy wywiadu zgodnie stwierdzają, iż znają strony internetowe nawiązujące do przemocy (przy braku odpowiedzi na pytanie o nazwy), nie potrafiąc jednak zrekonstruować motywacji odwiedzania tychże stron, ograniczając się do jednostkowego stwierdzenia – „bo to ciekawe”. Badani wypierają także wpływ agresywnych treści zawartych w Internecie i grach komputerowych na złe relacje pomiędzy rówieśnikami.

W powyższym kontekście należy skonstatować, iż wywiad zogniskowany grupowy (FGI) umożliwił pogłębienie danych dotyczących relacji interpersonalnych, natomiast w przypadku funkcjonowania społeczno-emocjonalnego, a szczególnie aspektu refleksyjnego zadziałały psychospołeczne mechanizmy facylitacji,

a także pułapka braku bohatera²³⁶. W związku z tym racjonalnym postulatem zdaje się być wykorzystanie podczas właściwego etapu badań techniki wywiadu indywidualnego- pogłębionego (IDI), niwelującego wpływ otoczenia społecznego podczas przeprowadzania badania.

10. Weryfikacja hipotez

W zakresie weryfikacji hipotez posłużono się analizą współczynnika korelacji liniowej r-Pearsona. Weryfikację wpływu poszczególnych zmiennych niezależnych na przemoc wśród młodzieży gimnazjalnej podzielono na pośrednią – przemoc obserwowaną (koledzy jako obiekty agresji) oraz bezpośrednią – przejawianie zachowań agresywnych (zachowania agresywne w kontaktach jednostki z rówieśnikami)²³⁷.

Przemoc obserwowana

Wśród czynników interpersonalnych wpływających na agresję wśród rówieśników dominują relacje w środowisku rodzinnym ($r=0,3$). W obrębie funkcjonowania społecznego zauważalnych jest szereg czynników predykcyjnych – przede wszystkim związanych z otrzymywanymi w szkole ocenami - takich jak: ocena z zachowania na zakończenie roku ($r=0,4$), średnia ocen ($r=0,2$), obniżenie oceny z zachowania ($r=0,5$), zadowolenie rodziców z ocen dzieci ($r=-0,2$),

²³⁶ Por. J. Szmátka, Małe..., dz.cyt., s. 116, M. Mlicki, Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych, Warszawa 1992, s. 45-132.

²³⁷ Zmienna zależna posiada charakter dualistyczny.

konsekwencje nieodpowiedniego zachowania i ich wpływ na relacje z rodzicami ($r=-0,4$). Powyższe dane obrazują stygmatyzujący charakter recepcji przez uczniów uzyskiwanych w szkole wyników. Niskie wyniki w nauce, a także niska ocena z zachowania tworzą negatywną etykietę, którą pogłębiają dodatkowo kolejne spadki w hierarchii ocen (dokonuje się tu swoiste „wpisanie w rolę”²³⁸). Warto zwrócić uwagę na dwie przedstawione wyżej zależności korelacyjne o charakterze ujemnym – wraz ze wzrostem zadowolenia rodziców z ocen dzieci zmniejsza się przemoc wśród rówieśników, która niwelowana jest również niewielkimi konsekwencjami nieodpowiedniego zachowania. Ów rezultat należy odczytywać jako potwierdzenie (na poziomie pilotażowym) nieskuteczności kontroli o charakterze punitywnym – represyjność niepoparta przykładem i wzorem osobowym pogłębia jedynie zaburzenia w zachowaniu. Powyższe wyniki pozwalają stwierdzić, iż na poziomie pilotażowym, w kontekście przemocy obserwowanej, potwierdzone zostały dwie pierwsze hipotezy: niska ocena z zachowania wpływa na przemoc wśród młodzieży, niskie wyniki w nauce wpływają na przemoc wśród młodzieży.

W obrębie funkcjonowania emocjonalnego z przemocą wśród rówieśników ujemnie korelują następujące czynniki: wpływ nieporozumień między rówieśnikami na wyniki w nauce oraz sposób rozładowywania emocji. Należy zatem stwierdzić, iż im mniejszy

²³⁸ Zob. np. B. Urban, Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży, Kraków 2000, s. 62.

wpływ nieporozumień między rówieśnikami na wyniki w nauce²³⁹, a także im bardziej funkcjonalny sposób rozwiązywania problemów emocjonalnych tym mniejszy zakres przemocy wśród rówieśników.

Szczególnie ważny, a także rozwojowy element weryfikacji stanowią zmienne związane z organizacją czasu wolnego, szeroko pojętą kulturą masową i świadomością jej influencji – aspektem refleksyjnym. W tym kontekście zauważalne są zaawansowane korelacje pomiędzy najczęściej używanymi grami komputerowymi i stronami internetowymi nawiązującymi do przemocy, a występowaniem przemocy wśród rówieśników ($r=0,5$). Pomędzy wpływem treści agresywnych zawartych w Internecie, a przemocą w relacjach rówieśniczych zachodzi korelacje ujemna – im mniejszy wpływ treści agresywnych o sieciowym pochodzeniu tym mniejszy zakres przemocy pomiędzy rówieśnikami²⁴⁰. Zaprezentowane wyniki stanowią pilotażowe potwierdzenie hipotezy trzeciej - treści zawarte na stronach internetowych oraz grach wpływają na przemoc wśród młodzieży.

Przemoc bezpośrednia (zachowania agresywne badanych)

Na płaszczyźnie relacji interpersonalnych zwraca uwagę wysoka, ujemna korelacja pomiędzy relacjami w środowisku rodzinnym, a zachowania agresywnymi w rówieśniczych interakcjach ($r=-0,5$). Podstawowy czynnik niwelujący zachowania agresywne

²³⁹ W ramach kodowania danych zastosowano odwróconą skalę – im mniejszy wpływ tym większą wartość liczbowa.

²⁴⁰ W ramach kodowania danych zastosowano odwróconą skalę – im mniejszy wpływ tym większą wartość liczbowa.

badanych jednostek w środowisku rówieśniczym to funkcjonalność relacji interpersonalnych w rodzinie. W zakresie relacji interpersonalnych w środowisku szkolnym zauważalny jest wpływ otoczenia społecznego na zachowania agresywne badanych w stosunku do rówieśników ($r=0,3$), a także zaawansowana korelacja pomiędzy poczuciem bezpieczeństwa w szkole, a zachowaniami agresywnymi ($r=0,8$).

W obrębie funkcjonowania społecznego w szkole dostrzegalnych jest szereg korelacji związanych ze szkolnymi wynikami adolescenta. Średnia ocen, a także zadowolenie rodziców z ocen dziecka korelują ujemnie z przejawianiem przez badanych zachowań agresywnych w relacjach rówieśniczych ($r=-0,2$, a także $-0,3$). Oznacza to, iż im wyższa jest średnia ocen, a także większa satysfakcja rodziców, tym mniejszy jest zakres zachowań agresywnych. Podobnie jak w przypadku przemocy obserwowanej tak i w obrębie bezpośrednich zachowań agresywnych zauważalny jest wpływ oceny z zachowania na koniec roku ($r=0,4$), obniżenia oceny z zachowania ($r=0,1$), a także ujemny wpływ konsekwencji nieodpowiedniego zachowania przekładających się na relacje z rodzicami ($r=-0,2$). Powyższe wyniki pozwalają skonstatować, iż na etapie pilotażowym, w kontekście zachowań agresywnych badanych w stosunku do rówieśników potwierdzone zostały dwie pierwsze hipotezy: niska ocena z zachowania wpływa na przemoc wśród młodzieży, niskie wyniki w nauce wpływają na przemoc wśród młodzieży.

Na polu funkcjonowania emocjonalnego należy podkreślić przede wszystkim zaawansowaną ujemną korelację pomiędzy sposobem rozładowywania emocji, a zakresem zachowań agresywnych badanych jednostek ($r=-0,8$). Wskazuje to jasno, iż im bardziej funkcjonalna strategia rozwiązywania problemów emocjonalnych tym mniejszy zakres przejawiania zachowań agresywnych w stosunku do rówieśników (które zogniskowane są głównie wokół przemocy o charakterze werbalnym – ośmieszania, poniżania i wyzywania – sfalsyfikowana została tym samym hipoteza czwarta – dominująca forma przemocy w gimnazjum to przemoc fizyczna).

W ramach organizacji czasu wolnego, a także aspektu refleksyjnego funkcjonowania dorastających jednostek zwracają uwagę ujemne korelacje pomiędzy najczęściej używanymi grami komputerowymi oraz odwiedzaniem stron internetowych nawiązujących do przemocy, a przejawianiem zachowań agresywnych w stosunku do rówieśników (wartości r to odpowiednio $-0,3$ i $-0,1$). Wraz z ograniczeniem używania gier komputerowych, a także odwiedzania stron internetowych zawierających treści związane z przemocą zmniejsza się zakres przejawiania zachowań agresywnych w relacjach z rówieśnikami. Zaprezentowane wyżej wyniki stanowią potwierdzenie (na poziomie pilotażowym) hipotezy trzeciej - treści zawarte na stronach internetowych oraz grach wpływają na przemoc wśród młodzieży.

11. Wnioski

W celu całościowego ujęcia rezultatów pilotażowej eksploracji warto przytoczyć wyniki zestawienia następujących zmiennych: relacji interpersonalnych w środowisku rodzinnym, a także sposobu rozładowywania emocji oraz oceny z zachowania na koniec roku. Ocena relacji interpersonalnych w rodzinie koreluje wyraźnie z funkcjonalnością strategii rozwiązywania problemów emocjonalnych ($r=0,5$), podobnie zauważalny jest związek pomiędzy oceną relacji w rodzinie, a wysokością oceny z zachowania ($r=0,3$).

Pomimo kluczowego zastrzeżenia związanego z brakiem statystycznej istotności uzyskiwanych rezultatów²⁴¹, na poziomie pilotażowym warto dokonać wstępnej rekonstrukcji współoddziaływania czynników wpływających na przemoc wśród gimnazjalistów. Podstawową rolę przypisać należy dysfunkcjom interpersonalnym w rodzinie, wpływającym na problemy emocjonalne adolescentów. Brak umiejętności ich trwałego i prorozwojowego rozwiązania determinuje konflikty interakcyjne wśród rówieśników, nierzadko eskalujące w stronę przemocy. W tym miejscu szczególnie zauważalne jest oddziaływanie czynników stygmatyzacyjnych – zarówno poprzez wzajemne tworzenie etykiet w środowisku rówieśniczym jak i naznaczające oddziaływanie kontroli szkolnej (nieskutecznej poprzez stricte punitwny charakter). Ów proces wzmocniany jest jednocześnie nierzadko eskapistycznym sposobem organizacji czasu wolnego związanym z grami komputerowymi,

²⁴¹ Co związane jest z małą liczebnością próby pilotażowej.

Internetem. Przemoc wśród gimnazjalistów może być jednocześnie ograniczana, oprócz czynników rodzinnych, przede wszystkim działaniami o charakterze profilaktycznym (a nie restrykcyjnym/punitive), takimi jak przede wszystkim prorozwojowa, funkcjonalna organizacja czasu wolnego, stanowiąca jedną z głównych strategii rozwiązywania problemów emocjonalnych.

W związku z zaawansowanymi i jakościowo ważnymi tendencjami zidentyfikowanymi w ramach pilotażowej eksploracji podstawowy postulat stanowi ich weryfikacja w oparciu o ogólnowarszawską próbę badawczą.

Słowa kluczowe: przemoc, agresja, zachowania agresywne, dewiacja, zachowania ryzykowne, młodzież, środowisko szkolne

Keywords: violence, aggression, aggressive behavior, deviance, risky behavior, youth, school environment

BIBLIOGRAFIA/BIBLIOGRAPHY

1. KOJDER A., Co to jest teoria naznaczenia społecznego, Warszawa 1980.
2. KOSYRZ Z., Przejawy manipulacji, przemocy i nietolerancji w szkole, w: REJZNER A., Agresja w szkole. Spojrzenie wieloaspektowe, Warszawa, 2004.
3. KUŹMA Z., SZAROTA Z., Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży oraz w instytucjach społeczno-opiekuńczych, Kraków, 1998.

4. ŁUKASZEWSKI B., Uwarunkowania procesu wychowania w subkulturach i środowiskach młodzieżowych zagrożonych wykluczeniem społecznym, w: MIERZWA J., Wychowania i edukacja w kontekście społeczności lokalnej, Jarosław 2013, s. 121.
5. KRAWCZONEK M., Agresja – problem współczesnej szkoły, Pracownia pedagogiczna nr 5(2007), s. 44-46.
6. KWAŚNIEWSKI J., Dewiacja, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, Warszawa 2003, t.1, s. 657-663.
7. MAZUR J., Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002.
8. MLICKI M., Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych, Warszawa 1992.
9. OLECHNICKI K., ZAŁĘCKI P., Słownik socjologiczny, Toruń 2002.
10. POPIELSKI K., Noetyczny wymiar osobowości: psychologiczna analiza poczucia sensu życia, Lublin 1994.
11. POSPISZYL I., Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994.
12. REBER A., Słownik psychologii, Warszawa 2000.
13. SZMATKA J., Małe struktury społeczne. Wstęp do mikrosocjologii strukturalnej, Warszawa 1989.
14. URBAN B., Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży, Kraków 2000.

Nota o autorach: Katarzyna Gostkowska, Justyna Kowszun, Malwina Kowalska, Magdalena Kubicka, Wioleta Rosa, podczas realizacji badania studentki III roku pracy socjalnej w Instytucie Socjologii UKSW (studia niestacjonarne); dr Bartosz Łukaszewski, Instytut Socjologii UKSW. Główny kierunek zainteresowań autora to analiza dewiacji, subkultur i środowiska rodzinnego w świetle przemian „postindustrialnych”. Obecnie prowadzi badania nad warszawską subkulturą hip-hopową, młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, a także pamięcią zbiorową w perspektywie biograficznej. Kierownik merytoryczny Klubu Młodzieżowego Fundacji „Naszym Dzieciom”, animator społeczno-muzyczny w Fundacji „Naszym Dzieciom”, realizator nagrań w Studiu Projekt Fundacji „Naszym Dzieciom”.